

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
Bakı İdarəetmə və Texnologiya Kolleci

“Təbiətdən istifadənin iqtisadiyyatı”

fənninin

PROQRAMI

040410 - “Bələdiyyə təsərrüfatının təşkili”

040401 - “Mühasibat üçotu “

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
Bakı İdarəetmə və Texnologiya Kollecinin
Metodiki şurasının 15 sentyabr 2017-ci il
tarixli iclasının qərarı ilə təsdiq edilmişdir.
(Protokol № 1)

BAKI-2017

Tərtib edən:

Bakı İdarəetmə və Texnologiya
Kollecinin fənn müəllimi

Abdulova Gülnarə Fazil

Elmi redaktor:

Azərbaycan Dillər Universitetinin
“Sosial elmlər” kafedrasının, i.f.d.,dos.

Abdullayeva Şəfəq Hüseyn

Rəyçilər:

Bakı İdarəetmə və Texnologiya
Kollecinin müəllimi

1.Zeynalova Reyhan Feyruz

Azərbaycan Dillər Universitetinin
“Sosial elmlər” kafedrasının b/m

2. Yusifova Kəmalə Xəlil

İZAHAT VƏRƏQİ

“Təbiətdən istifadənin iqtisadiyyatı” fənninin proqramı təhsil konsepsiyasına uyğun şəkildə, mövcud standart və tədris planına uyğun formada tərtib edilmişdir və orta ixtisas məktəbləri üçün hazırlanmışdır.

Azərbaycanın təbii sərvətləri, onların səmərəli istifadə yolları, təbiətdən istifadənin mahiyyəti və məzmun elementləri, istehsal prosesləri və ekologiya, ekologiyanın müasir durumu və ekoloji təmiz məhsul istehsalı məsələləri, təbiətdən istifadənin iqtisadiyyatı və ekoloji mühit, ətraf mühitin mühafizəsinin iqtisadiyyatı, Azərbaycan Respublikasında ətraf mühitin mühafizəsi məsələləri, respublikada ətraf mühitin mühafizəsinin dövlət tənzimlənməsi və digər məsələlər bu proqramda öz əksini tapmışdır.

Respublikada iri sənaye şəhərlərinin hava hövzələrinin çirkləndirilmə səbəbləri, adam başına düşən su ehtiyatları, su ehtiyatlarından istifadəni səciyyələndirən əsas göstəricilər, ən güclü çirklənməyə məruz qalan çaylar Abşeron ekoloji zonası, Xəzər dənizi su hövzəsi, su hövzəsindən səmərəli istifadə, respublikada torpaq ehtiyatları və respublikada qəbul edilmiş qanunvericilik aktları müasir tələbə uyğun öyrənilməlidir. Tərtib olunmuş bu proqramda göstərilən məsələlərlə əlaqədar olan ekoloji anlayış, respublikada ekoloji vəziyyət, ətraf mühiti çirkləndirən mənbələr, onlara qarşı mübarizə üsulları, onların zərərsizləşdirilməsi, müəssisəyə dəyən ziyanın hesablama metodları və ekoloji vəziyyətin dövlət tənzimlənməsi məsələləri ətraflı şərh edilir. Respublikada qəbul edilmiş qanunvericilik aktlarından səmərəli istifadə edilməsi proqramda nəzərdə tutulmuşdur. Fənnin öyrənilməsində qarşıya qoyulan tələblərin yerinə yetirilməsində fəal iştirak etməklə yanaşı tələbə iqtisadi ziyanın və iqtisadi səmərəliliyin sərbəst hesablanması bacarmalıdır.

Fənnin tədrisinə ayrılan saatların miqdarı 60 saatdır: 30 saat nəzəri, 30 saat seminar dərsləri. Fənnin proqramı orta ixtisas məktəblərinin “Bələdiyyə təsərrüfatının təşkili”, “Mühasibat uçotu” ixtisasları üzrə təhsil alan tələbələr üçün nəzərdə tutulmuşdur. “Təbiətdən istifadənin iqtisadiyyatı” fənninin proqramının tərtib edilməsində müxtəlif yerli və xarici iqtisadçı müəlliflərin kitablarından, statistik məlumatlardan, internet saytlarından, jurnal və qəzetlərdən istifadə edilmişdir.

MÖVZULAR VƏ ONLARIN İZAHİ

№	MÖVZULAR	Mühazirə	Seminar
Bölmə 1. Təbiətdən istifadənin iqtisadiyyatı fənninin nəzəri əsasları, tarixi, məqsədi və vəzifələri			
1.1	Təbiətdən istifadənin iqtisadiyyatı fənninin nəzəri əsasları və prinsipləri.	4	4
1.2	Cəmiyyətlə təbiətin qarşılıqlı əlaqəsi	2	2
Bölmə 2. Azərbaycanın təbii şəraiti,təbii ehtiyatları və onlardan istifadə edilməsinin iqtisadi mexanizmləri			
2.1	Azərbaycanın təbii şəraiti və təbii ehtiyatları	4	4
2.2	Təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsi	2	2
2.3	Torpaq,su,meşə sərvətlərinin iqtisadi əhəmiyyəti	4	4
Bölmə 3. Ətraf mühitin mühafizəsinin və istifadəsinin iqtisadi mexanizmləri			
3.1	Məhsuldar qüvvələrin inkişafında təbii sərvətlər və ətraf mühitin mühafizəsi	2	2
3.2	Təbii sərvətlərin iqtisadi qiymətləndirilməsi	2	2
3.3	Azərbaycan Respublikasında ətraf mühitin mühafizəsi problemləri	2	2
Bölmə 4. Qlobal ekoloji problemlər, davamlı inkişaf və ekoloji iqtisadi təhlükəsizliyin təmini.			
4.1	Qlobal ekoloji problemlər	2	2
4.2	Azərbaycan Respublikasının müasir ekoloji vəziyyəti	2	2
Bölmə 5. Ətraf mühitdən istifadə və təbiəti mühafizə fəaliyyətində beynəlxalq əməkdaşlıq			
5.1	Beynəlxalq təşkilatların təbiətin mühafizəsinə münasibəti	2	2
5.2	Azərbaycan Respublikasında ətraf mühitin müasir vəziyyəti	2	2
Cəmi: 60 saat			

MÖVZULAR VƏ ONLARIN İZAHİ

Bölmə1. Təbiətdən istifadənin iqtisadiyyatı fənninin nəzəri əsasları, tarixi, məqsədi və vəzifələri.

Mövzu 1.1. Təbiətdən istifadənin iqtisadiyyatı fənninin nəzəri əsasları və prinsipləri – 8 saat

Təbiətlə cəmiyyət arasındakı münasibətlər. Cəmiyyətin təbiətə təsir formaları. Fənnin tarixi inkişaf yolları. İqtisadiyyatın resurs təminatı. Təbii ehtiyatlara qənaət. Ətraf mühitin qorunması və ondan istifadə. İnsanlarla ətraf mühit arasındakı qarşılıqlı əlaqədə yaranan proseslər. Təbiətin gücü və resurslardan istifadə. Onların mühafizəsi.Bərpası. Yeni ekoloji iqtisadi münasibətlər. Cəmiyyətin təbii ehtiyatlarla təminatı. Təbii mühitin məhsuldarlığının artırılması. Bərpa olunmayan təbii ehtiyatların kompleks istifadəsi. İtkinin azaldılması. Əhalinin sağlamlığının mühafizəsi.

“Təbiətdən istifadənin iqtisadiyyatı” fənninin vəzifələrinin tənzimlənmə mexanizmləri.Təbii resurs potensialı. Ekoloji problemlər və onların həlli yolları. Səmərəli təbiətdən istifadə metodları. fənnin iqtisadi nəzəriyyə və digər iqtisad elmləri, həmçinin, biologiya, geologiya, torpaqşünaslıq, meşəçilik, meteorologiya, coğrafiya, hidrologiya və s.elmlərlə qarşılıqlı əlaqəsi. “Təbiətdən istifadənin iqtisadiyyatı” fənninin əsas prinsip və qanunauyğunluqları,başlıca xüsusiyyətləri.

Mövzu 1.2. Cəmiyyətlə təbiətin qarşılıqlı əlaqəsi – 4 saat

Cəmiyyətlə təbiətin qarşılıqlı əlaqəsinin tarixi. İnsanın ekoloji tələbatı. Təbiətin qiymətli təbii kapital anlayışı. Ekoloji tutum,onun ayrılıqda modifikasiyası,eyniləşdirilməsi və təsviri. Təbii ehtiyatların tükənmə problemi və əhali artımı. İnsan cəmiyyəti tarixində ekoloji krizis və ekoloji konfliktlər. Mühitin təbii potensialından istifadə. Təbii mühitin antropogen transformasiyasına alternativ yanaşma və ya ictimai istehsalda ekoloji adaptasiya. Biosfer və orada insanın yeri. Biosferin noosferə keçidinin tarixi evolyusiyasının mümkünlüyü.

Ətraf mühitdən istifadə sahəsində yeni sosial iqtisadi paylanmanın təbii - elmi konsepsiyaları. Təbiətlə antropogen təsirin artmasının nəticələri.

Bölmə 2. Azərbaycanın təbii şəraiti,təbii ehtiyatları və onlardan istifadə edilməsinin iqtisadi mexanizmləri

Mövzu 2.1. Azərbaycanın təbii şəraiti və təbii ehtiyatları – 8 saat

Təbii şərait həyat fəaliyyətinin və təsərrüfat sahələrinin inkişafının əsası kimi. Təbii şəraitin başlıca xüsusiyyətləri. Təbii ehtiyatlar ətraf mühitdən istifadənin obyektidir. Təbii ehtiyatların

təsnifatı və yerləşmə xüsusiyyətləri. Təbii resurs potensialı və onun qiymətləndirilməsi. Mineral, torpaq, su, bitki, heyvan, aqroiqlim, dünya okeanı, rekreasiya və digər təbii ehtiyatlar. Onlardan istifadənin müasir problemləri və mühafizəsi məsələləri. Təbii ehtiyatlardan istifadə prosesində ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi və əhali sağlamlığı problemləri. Təbii ehtiyatların səmərəli istifadəsi və mühafizəsi problemləri. Təbii şərait və təbii resurslardan istifadənin ekoloji və iqtisadi nəticələri. Təbii resursların mühafizəsinin sanitariya, texniki, texnoloji, planlaşdırma və tənzimlənmə tədbirləri və onların əhəmiyyəti. Təbii resursların iqtisadi qiymətləndirilməsi konsepsiyası. Təbii resursların iqtisadi qiymətləndirilməsinin mahiyyəti, funksiyaları və vəzifələri. Resursların iqtisadi qiymətləndirilməsinin ümumi vəziyyəti. Təbii resursların, bazar resurslarının coğrafi, geoloji və ekoloji, o cümlədən təsərrüfata yararlılıq baxımından qiymətləndirilməsi.

İqtisadi qiymətləndirmə tarixi kateqoriya kimi. Təbii resursların iqtisadi qiymətləndirilməsində dövlət siyasətinin başlıca istiqamətləri.

Mövzu 2.2. Təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsi – 4 saat

Təbii ehtiyatlardan istifadənin planlaşdırılması. İqtisadiyyatın intensiv inkişafı şəraitində sənayenin, aqrosənaye komplekslərinin, əhaliyə xidmət sahələrinin, nəqliyyatın təbii sərvətlərə, onlardan alınan məhsullara tələbatı. Əhalinin artımı, əhali məskunlaşması, ərzaq məhsulları probleminin həyata keçirilməsi ilə təbii şəraitin, ekoloji mühitin əlaqəsi. Təbii ehtiyatların torpağın, suyun, meşə sərvətlərinin kompleks istifadəsinin təşkili. Kənd təsərrüfatında torpaqdan, sudan səmərəli istifadənin təşkili. Təbii sərvətlərin istifadəsinin planlaşdırılması. İstifadəsi nəzərdə tutulan təbii sərvətlərin mənimsənilməsində, çıxarılmasında, emalında, istehsal, sənaye-istehsal kompleksləri. Yardımçı, təkrar xammalın, tullantıların istifadəsi və təkrar emalı. Bunların iqtisadi və təbii mühafizə əhəmiyyəti.

Təbii sərvətlərin mənimsənilməsi və istifadəsində kapital qoyuluşunun, əmək və material sərfinin planlaşdırılması. Su, torpaq, meşə, kurort rekreasiyası sərvətlərinin planlaşdırılması. Bununla əlaqədar mühitin mühafizəsi məsələləri.

Mövzu 2.3. Torpaq, su, meşə sərvətlərinin iqtisadi əhəmiyyəti – 8 saat

Azərbaycan torpaq fondu. Ümumi torpaq sahəsi. Kənd təsərrüfatına yararlı torpaqlar. Əkinə yararlı torpaqlar. Torpaq fondu və onun strukturları. Torpaq kənd təsərrüfatında əsas istehsal vasitəsi kimi. Torpaq müxtəlif faydalı qazıntıların, yeraltı istilik enerjisinin, mineral bulaqların xəzinə anbarı kimi. Torpaq və əhali məskunlaşması. Torpaqdan səmərəli istifadə edilməsi, istifadənin intensivləşdirilməsi. Cəmiyyətin həyatında su mənbələrinin və su sərvətlərinin ekoloji,

iqtisadi əhəmiyyəti. Torpaq, su, meşə, bitki sərvətlərinin saxlanılmasında, canlı aləmin, xüsusilə, bioloji sərvətlərin təkrar istehsalında çayların, göllərin rolu. Su sərvətlərindən istifadə. Əhali artımı, məskunlaşması, elm və texnikanın, xalq təsərrüfatının inkişafı ilə əlaqədar su sərvətlərdən istifadə edilməsinin intensivləşdirilməsi. Səth suları, yeraltı sular, torpaq suları, termik sular. Atmosfer suları, müalicə əhəmiyyətli mineral sular. Sudan sənayədə, məişətdə istifadə edilməsi. Kənd təsərrüfatında su sərifi, su təchizatı, suvarma, meliorasiya. Su mənbələrinin mühafizəsi. Xəzər dənizi problemləri.

Meşə və meşə sərvətləri, onların əhəmiyyəti haqqında ümumi anlayış. Ekoloji mühitdə meşələrin rolu. Meşə və iqlim. Meşə və atmosfer yağıntıları. Meşə və heyvanat aləmi. Kurort və sanatoriya komplekslərinin inkişafında meşələrin rolu. Meşə sahələrinin və meşə sərvətlərinin təkrar istehsalı və mühafizə problemləri.

Bölmə 3. Ətraf mühitin mühafizəsinin və istifadəsinin iqtisadi mexanizmləri

Mövzu 3.1. Məhsuldar qüvvələrin inkişafında təbii sərvətlər və ətraf mühitin mühafizəsi – 4 saat

Təbii sərvətlərdən istifadə edilməsi, ətraf mühitin mühafizəsi iqtisad elminin mühüm obyektidir. Təbii sərvətlərin istifadəsi və təbiətə təsiri prosesində rayonlararası, sahələrarası qarşılıqlı əlaqələr. Təbii sərvətlərdən istifadə edilməsində iqtisad elminin başqa elmlərlə əlaqəsi.

Məhsulun səmərəli və düzgün istifadəsində ətraf mühitin mühafizəsi. Xammal sərvətlərinin istifadəsinin kompleks üsulları, onların sənayenin, istehsalın yerləşdirilməsinə təsiri. Kompleks istifadə üsulunun ətraf mühitə, ekoloji tarazlığa təsiri. İstehsal və emal proseslərindən çıxan tullantılar. Tullantıların təkrar emala cəlb edilməsinin istehsal və ətraf mühitin mühafizəsinə təsiri.

Mövzu 3.2. Təbii sərvətlərin iqtisadi qiymətləndirilməsi – 4 saat

Təbii sərvətlərin iqtisadi qiymətləndirilməsinin təsərrüfat və təbiəti mühafizə əhəmiyyəti. Ərazi-istehsal komplekslərinin inkişafı və təşkilində təbii sərvətlər əsas zəmin kimi. Təbii sərvətlərin kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin iqtisadi qiymətləndirilməsi prinsipi. İqtisadi qiymətləndirmədə təbii sərvətlərin kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri. İqtisadi qiymətləndirmənin elmi əsası və prinsipləri. Yeraltı və yerüstü təbii sərvətlər, onların iqtisadi-sosial və məişət xidmətli əhəmiyyəti göstəriciləri. Təbii sərvətlərin istifadəsi və istismarında iqtisadi qiymətləndirmənin investisiya əsası. Qiymət və iqtisadi səmərəlilik göstəriciləri, son xərclər. Bazar iqtisadiyyatı

münasibətləri şəraitində təbii sərvətlərin qiymətləndirilməsinin əhəmiyyəti və prinsipləri. Təbii sərvətlərə haqq qoyulması, onların iqtisadi və təbiəti mühafizə mahiyyəti.

Mövzu 3.3. Azərbaycan Respublikasında ətraf mühitin mühafizəsi problemləri – 4 saat

Azərbaycan Respublikasında ətraf mühitin mühafizəsi problemləri. Azərbaycan Respublikasında ətraf mühitin mühafizəsi məsələləri. Respublikanın iri sənaye şəhərlərinin, habelə hövzələrinin çirklənməsi səbəbləri. Respublikada adambaşına düşən su ehtiyatları, su ehtiyatlarından istifadəni səciyyələndirən əsas göstəricilər. Ən güclü çirklənməyə məruz qalan çaylar. Abşeron ekoloji zonası. Respublikamızın Xəzər dənizi su hövzəsi. Bakı buxtasının çirklənməsi mənbələri. Respublikada su ehtiyatlarından səmərəli istifadə. Respublikada torpaq ehtiyatlarından istifadə.

Bölmə 4. Qlobal ekoloji problemlər, davamlı inkişaf və ekoloji iqtisadi təhlükəsizliyin təmini.

Mövzu 4.1. Qlobal ekoloji problemlər – 4 saat

Bir və ya bir neçə ölkənin həll edə bilmədiyi problemlər qlobal ekoloji problem kimi. Yer kürəsində iqlim dəyişmələri, hava mühitinin çirklənməsi, ozon təbəqəsinin pozulması, şirin su ehtiyatlarının və dünya okeanının çirklənməsi, torpaq örtüyünün çirklənməsi və deqradasiyası və s. qlobal problemlər. Qlobal ekoloji problemlərin səbəbləri, nəticələri və həlli yolları. Beynəlxalq müqavilələr və konvensiyaların qlobal ekoloji problemlərin həllində rolu və əhəmiyyəti. Davamlı inkişaf konsepsiyası anlayışı və bu prosesə keçiddə ekoloji iqtisadi sosial məsələlərin həlli vacibliyi. Ekoloji-iqtisadi təhlükəsizlik və onların təmini istiqamətləri. Ekoloji təhlükəsizlik sahəsində dövlətin vəzifələri. İqtisadi təhlükəsizlik ekoloji təhlükəsizliyin tərkib hissəsi kimi. Ekoloji –iqtisadi təhlükəsizlik sahəsində dövlət siyasəti.

Mövzu 4.2. Atmosfer mühafizəsi problemləri – 4 saat

Atmosfer haqqında anlayış. Atmosferin troposfer, stratosfer, mezosfer, termosfer və ekzosfer təbəqələrinə bölünməsi. Atmosferin təxmini tərkibi. Atmosfer biosferin canlı maddə məhsuludur. Hava hövzəsinin mühafizəsinə sanitar-texniki və texnoloji tədbirlərin yönəldilməsi. Sənaye müəssisələrinin ətrafında sanitar mühafizə zonalarının yaradılması. Zəhərləyici istehsalatın şəhərdən kənara çıxarılması. Nəzarət-qadağnedici tədbirlər qrupu-çirkləndiricilərin son dərəcə

yol verilən toplanmasının təyin edilməsi. Son dərəcə yol verilən tullanma,bəzi zəhərləyici məhsulların istehsalının qadağan edilməsi və s. Təmizləyici qurğuların tikilişi.

Bölmə 5. Ətraf mühitdən istifadə və təbiəti mühafizə fəaliyyətində beynəlxalq əməkdaşlıq

Mövzu 5.1.Beynəlxalq təşkilatların təbiətin mühafizəsi prosesinə münasibəti – 4 saat

Müasir beynəlxalq ekoloji əməkdaşlıq sisteminin əsas istiqamətləri. Beynəlxalq müqavilələr və konvensiyalar ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində ən çox yayılmış əməkdaşlıq formaları kimi və onların səciyyəsi. BMT yanında yaradılmış hökumətlərarası ixtisaslaşmış təşkilatlar. Beynəlxalq ekoloji əməkdaşlığın effektiv formaları kimi. Qlobal ekoloji problemlərin həllində və ekoloji əməkdaşlıqda beynəlxalq ictimai partiyaların, təşkilatların (Qrinqis və s.),qrupların,yaşıllar hərəkatının fəaliyyəti və rolu.

Ətraf mühitdən istifadə və təbiəti mühafizə fəaliyyətində Dünya Bankı,Beynəlxalq və Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Banklarının rolu və strategiyası. Ətraf mühitdən istifadə və təbiəti mühafizə fəaliyyətində Qlobal Ekoloji Fondun məqsədi və vəzifələri. Qlobal ekoloji problemlərin həllində Qlobal Ekoloji Fond maliyyələşmə mənbəyi kimi.

Mövzu 5.2. Azərbaycan Respublikasında ətraf mühitin müasir vəziyyəti – 4saat

Azərbaycan Respublikasında sənayenin, nəqliyyatın, kənd təsərrüfatının intensiv inkişafı. Təbii resurslardan ekoloji normalar nəzərə alınmadan səmərəsiz istifadə. Tullantılardan və təmizləyici qurğulardan zəif istifadə və s. Ekoloji problemlərin yaranma tarixi. Azərbaycanda təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində dövlət siyasəti. Ekoloji problemlərin həllində inzibati,iqtisadi və təşkilati tənzimləmə mexanizmləri. Ətraf mühitdən istifadənin və mühafizənin ekoloji-hüquqi tənzimlənməsi. Azərbaycanda ətraf mühitdən istifadənin və mühafizənin maliyyələşməsində limitlərin tətbiqi. Çırkənməyə görə ödəniş və cərimələrin tətbiqi. Güzəştli vergi və kreditlər,ətraf mühitə və insanlara dəyən zərərin ödənilməsi,gömrük rüsumlarının və subsidiyaların tətbiqi və s.iqtisadi tənzimlənmə üsulları kimi.

Azərbaycanda ekoloji təhsil və tərbiyənin,yeni ekoloji düşüncə və mədəniyyətin formalaşmasının, davamlı sosial-iqtisadi inkişafın ekoloji problemlərin tənzimlənməsində əhəmiyyəti.

Ədəbiyyat

- 1.R.M.Cəfərova “Təbiətdən istifadənin iqtisadiyyatı”Bakı-2004
2. A.A.Qurbanzadə “Ekologiya:sosial-iqtisadi əsasları”Bakı-2010
3. M.S.Ataşiyev “Təbiətdən istifadənin iqtisadiyyatı” Bakı-2004
4. [http://kayzen.az/blog/Az%C9%99rbaycanın təbii ehtiyatları](http://kayzen.az/blog/Az%C9%99rbaycanın_təbii_ehtiyatları)
5. https://az.wikipedia.org/wiki/Azərbaycanın_təbii_sərvətləri
- 6.<http://azecology.az/az/analytics/31-az601rbaycan305n-t601bii.html>
7. <http://mfa.gov.az/content/827>
8. <http://sagirdblog22.blogspot.com/2015/03/tbii-srvtirimiz.html>